

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 2, 2014 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 631.554

*О. В. Лавринчук,
заступник генерального директора, Аграрний фонд України, м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА ТА УЧАСТЬ ДЕРЖАВИ В НЬОМУ

*O. V. Lavrynychuk,
Deputy Director General, Agrarian Fund of Ukraine, Kyiv*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FUNCTIONING OF THE GRAIN MARKET AND THE STATE'S PARTICIPATION IN IT

В статті здійснено критичний аналіз організаційно-економічного механізму функціонування ринку зерна в Україні та внесено пропозиції по його удосконаленню. Зокрема, узагальнені особливості та виявлені недоліки державного регулювання ринку зерна у 1996–2010 р.р., що характеризувалося наявністю на ньому одночасно трьох державних установ: Державного комітету України з державного матеріального резерву (Держкомрезерв), Державної спеціалізованої бюджетної установи Аграрний фонд та Державної акціонерної компанії «Хліб України». На основі існуючого зарубіжного досвіду функціонування державних зернових корпорацій (США, Канада, Росія, Казахстан, Австралія) обґрунтовано позитивний ефект створення у 2010 році Державної продовольчо-зернової корпорації України. Визначено головні концептуальні засади її функціонування на ринку зерна, узагальнені результати діяльності за період існування та охарактеризовано позитивний вплив її створення на розвиток ринку зерна України та економіку в цілому.

The article made a critical analysis of the organizational and economic mechanism of functioning of the grain market in Ukraine and made suggestions for its improvement. In particular, generalized characteristics and identified gaps state regulation of grain in 1996–2010 GG, which was characterized by the presence on it while the three government agencies : the State Committee of Ukraine for State Material Reserves (State Reserve) State budget institution specialized Agrarian Fund and State Ownership of " Bread of Ukraine ". Based on the existing experience of the foreign state grain corporations (USA, Canada , Russia , Kazakhstan , Australia) proved the positive effect of the creation in 2010 of the State Food and Grain Corporation of Ukraine. Identifies the key conceptual principles of operation for grain summarized results for the period of existence and described the positive impact of the creation of development of grain market of Ukraine and the economy as a whole.

Ключові слова: зерно, ринок зерна, державне регулювання ринку зерна, продовольча безпека.

Keywords: corn, grain market, government regulation of the grain market, food safety.

Постановка проблеми. На сьогодні Україна повністю інтегрована в глобальний світовий ринок зерна і є його невід'ємною вагомою частиною. Протягом останніх п'яти років Україна займає стабільне місце в першій десятці країн – виробників зернових культур. При середньому валовому врожаї зернових за останні п'ять років в обсязі 38,2 млн. тон, Україна постачає на зовнішні ринки, у середньому за 5 років – 12,5 млн. тон зерна в рік.

Україна займає третє по обсягах виробництва і перше по обсягу експорту ячменя, дев'яте і четверте – по кукурудзі, дев'яте і шосте місця у виробництві і експорті пшениці. При цьому, географія експорту зернових культур із України охоплює всі континенти і припадає на 89 країн світу. Українське зерно використовується для виробництва борошна, круп, спирту, комбікормів, мальтози, крохмалю і ще більш трьох десятків видів продовольчої, кормової й технічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку ринку зерна та його організаційно-економічне забезпечення розглядають у своїх дослідженнях Білявська В., Кваша С., Лебідь В., Майстро С., Нікішина О., Присяжнюк М., Саблук П., Савицький О., Франченко Л., Шпикуляк О. та інші [3, 4, 5, 6, 7, 8].

Як зазначають більшість науковців, стрімкий розвиток зернового ринку став можливим завдяки суттєвій підтримці державою сільськогосподарських виробників. Поряд із значними успіхами, інші автори відмічають недосконалість механізмів державного регулювання зернового сектору України.

Постановка завдання. Метою публікації є аналіз організаційно-економічного механізму функціонування ринку зерна в Україні та теоретико-методологічне обґрунтування напрямів його удосконалення шляхом оптимізації державної участі в ньому.

Досягнення поставленої мети полягає в дослідженні тенденцій та виявленні недоліків розвитку ринку зерна в Україні, аналізі зарубіжного досвіду державного регулювання ринку зерна та розробці пропозицій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму його функціонування в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Довгий час, з часів набуття Україною незалежності і до 2010 року особливості організаційно-економічного механізму функціонування ринку зерна в Україні була наявністю на ньому одразу декількох державних установ, створених згідно різним нормативним і законодавчим актам: Державного комітету України з державного матеріального резерву (Держкомрезерв), Державної спеціалізованої бюджетної установи Аграрний фонд, Державної акціонерної компанії «Хліб України». Невизначеність держави в розподілі повноважень і функцій між цими організаціями, а також підзвітність і підконтрольність різним органам виконавчої влади, створювала певні "незручності", і вносила сум'яття в дії державних операторів ринку, що привело до забезпечення ними тільки вузьковідомчих інтересів, а не національних інтересів держави. Дані державні агенти зернового ринку мали певні проблеми: фінансові, майнові, пов'язані з втратою якості та кількості зерна, його фізичною відсутністю у значних обсягах внаслідок самовільного розпорядження зберігачами.

Державний комітет України з державного матеріального резерву (Держкомрезерв), як уповноважений на це центральний орган виконавчої влади, забезпечував формування, зберігання і обслуговування державного резерву. Державний резерв створює Кабінет Міністрів України, а регулює відносини в цій сфері

Закон України № 51/97-ВР від 24 січня 1997 року «Про державний матеріальний резерв». Згідно цього Закону, державний резерв є особливим державним запасом матеріальних цінностей, призначених для використання і забезпечення потреб України, насамперед, в особливий період. Структура системи державного резерву і порядок управління державним резервом визначаються Кабінетом Міністрів України.

В 1998–99 р.р. двома Розпорядженнями Кабінету Міністрів України до складу Держкомрезерву були передані 28 підприємств системи хлібопродуктів, що перебували під управлінням ДАК «Хліб України». На момент передачі більшість цих зернопереробних і зернозберігачих підприємств системи були збитковими, мали заборгованість із заробітної плати і сплати податків, зборів та обов'язкових платежів до державного бюджету. Загальна сума збитків цих підприємств становила більше 100 млн. гривень. Мали місце численні факти самовільного використання зерна Аграрного фонду, зернотрейдерів і сільгоспвиробників.

На нашу думку, Держкомрезерв, згідно функцій, наданих йому законодавчо, не міг бути державним інститутом оперативного впливу на зерновий ринок з метою врегулювання та контролю цінних дисбалансів. Крім того, менеджмент Держкомрезерву не мав досвіду роботи з зерном і хлібопродуктами, традицій аналітичної і методологічної роботи на аграрного ринку, потребував покращення управлінських навичок керування системою заготівлі, збереження, переробки і відпуску зернопродуктів.

Другим учасником ринку зі сторони держави була ДАК "Хліб України" створена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1000 від 22 серпня 1996 р. Засновником ДАК «Хліб України» виступала держава в особі Кабінету Міністрів України.

До складу ДАК «Хліб України» входили 82 підприємства. Це – хлібоприймальні підприємства, комбінати хлібопродуктів, крупозаводи, комбикормові заводи, два портові елеватори – Одеський і Миколаївський. ДАК «Хліб України» мала виробничі потужності по одночасному зберіганню сільгоспкультур в розмірі 6 млн. тонн, по виробництву борошна – 1,423 млн. тонн на рік, по виробництву круп – 76,4 тис. тонн на рік, по виробництву комбикормів – 848 тис. тонн на рік, пропускну здатність портових елеваторів – 2,1 млн. тонн за рік. Слід відзначити, що лише більше 3 млн. тонн зернових складських місткостей використовувались безпосередньо за призначенням, а інші – або знаходились в оренді, або були зруйновані, або технічно несправні. Близько 30 підприємств хлібопродуктів і зернопереробки ДАК «Хліб України» перебували у стадії банкрутства або санації.

Як у структурі Держкомрезерву, так і в ДАК «Хліб України» виявлені одні і ті ж випадки неефективного використання державного майна – незаконне відчуження майна і обладнання, неспроможність завантажити складські потужності по зберіганню зерна, низький коефіцієнт використання зернопереробного обладнання, що призводило до прямих збитків державних підприємств, відсутності обігових коштів, коштів для планових ремонтів і модернізації, неможливості сплачувати податки до бюджету.

Маючи у своєму складі найбільшу в Україні кількість хлібоприймальних і зернопереробних підприємств, і, відповідно, найбільші місткості по зберіганню зернових, регіонально-розвинену інфраструктуру по заготівлі, збереженню, переробці, відвантаженню і перевалці сільгосппродукції, ДАК «Хліб України» мав би бути найвагомішим гравцем на національному ринку зерна і продуктів його переробки і лідером по експорту зерна. Натомість, ДАК «Хліб України», перебував поза межами ринків.

До певного часу ДАК «Хліб України» виконувала функції Державного агента із забезпечення заставних закупок зерна та Державного агента з проведення інтервенційних операцій із зерном. Цей статус компанія втратила відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 832 від 31 серпня 2005 року. Ці функції Уряд передав до державної спеціалізованої бюджетної установи – Аграрного фонду, який було утворено постановою Кабінету Міністрів України № 543 від 6 липня 2005 року згідно з нормою Закону України № 1877-IV від 24 червня 2004 року «Про державну підтримку сільського господарства України». Фонд належить до сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства України, є підзвітним і підконтрольним йому.

Головне завдання Аграрного фонду – проведення цінової політики в агропромисловому секторі економіки шляхом товарних або фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку України, використовуючи найкращу кон'юнктуру біржового ринку, стимулюючи тим самим розвиток в Україні цивілізованого, біржового ринку зерна. Згідно Закону України Аграрний фонд має виключне право на придбання та продаж об'єктів державного цінового регулювання (ОДЦР) для потреб державного інтервенційного фонду.

З метою підтримки належного рівня продовольчої безпеки України, Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд, який, у розрізі окремих ОДЦР не може бути меншим 20 % від обсягів їх річного внутрішнього споживання. Річне внутрішнє споживання зернових для продовольчих потреб України оцінюється в 6 млн. тон і в такий спосіб державний інтервенційний фонд формується в обсязі 1,2 млн. тон.

У той же час, середньостатистичний валовий збір зернових в Україні за останніх 3 роки становив порядку 48 млн. тон. Отже, внутрішнє споживання становить порядку 12,5 % від загальних обсягів зібраного урожаю, а державний інтервенційний фонд формується в обсязі 1,2 млн. тон, що становить лише 2,5 % від українського врожаю зерна.

Із загальних законів економіки відомо, що для дійсного впливу на ринок необхідно контролювати не менш 30% цього ринку. Враховуючи особливості аграрного ринку, такі як низьку конкуренцію, низьку вартість входу на ринок, великі обсяги незнижуваних і перехідних залишків у господарствах і на складах, використання значних обсягів зернових у власному господарстві, даний поріг впливу на ціни може розглядатися на рівні 20%. Але ці 20% не від обсягів внутрішнього споживання, а 20 % від усього обсягу виробництва зернових в Україні. А це – не менш 9,6 млн. тон зернових.

Лише концентруючи в державному інтервенційному фонді не менш 9,6–10,0 млн. тон зернових протягом маркетингового року, Аграрний фонд здатний реально впливати на цінову ситуацію на організованому аграрному ринку. На нашу думку, формування даного обсягу зернових у державному інтервенційному фонді треба здійснювати в обсягах, пропорційних валовому збору основних сільгоспкультур, що споживаються на внутрішньому ринку і експортуються з України на міжнародні ринки, враховуючи баланс окремих об'єктів державного цінового регулювання.

Аграрний фонд здійснює регуляторну діяльність на організованому аграрному ринку, виконуючи функції кредитора від імені держави при заставних закупівлях, форвардних закупівлях, формуючи за рахунок спотових закупок інтервенційний фонд і забезпечуючи продаж продукції з інтервенційного фонду. Таке різноманіття застосовуваних механізмів роботи Аграрного фонду повинно повністю задовольнити ринок з позиції регулювання і стабілізації цін і ситуації безпосередньо на ринку зерна. Але, окремими розпорядженнями Уряду, Аграрному фонду були доручені функції, невластиві йому і не передбачені Законом про підтримку сільського господарства.

Зокрема, операції з постачання сільгоспвиробників товарно-матеріальними ресурсами – великотоннажною хімією, пально-мастильними матеріалами. Це однією невластивою функцією Аграрного фонду, наданого йому Кабінетом Міністрів України, був дозвіл на безпосередній експорт фондом 500 тис. тонн зерна з інтервенційного фонду.

Отже, описані структури ані кожна окремо, ні всі разом, суттєво не впливали на ринок зерна. Стан справ, що склався у взаємовідносинах державних учасників вітчизняного зернового ринку і організація його функціонування потребували кардинальних змін.

Поділяючи думку щодо необхідності внесення змін по системі державного регулювання ринку зерна в Україні, В. Слаута, зазначав, що на ринку зерна повинен працювати державний оператор. Як наголосив державний діяч, приватні компанії, які працюють на зерновому ринку, диктують сільгоспвиробникам невігідні ціни. «Фермери не мають інших покупців зерна, окрім приватних трейдерів. Вони неодноразово говорили, що змушені продавати своє зерно експортерам за занадто низькою ціною [1].

Подібні питання вирішували і провідні країни виробники і експортери зернових: США, Канада, Австралія, Росія та Казахстан (табл.1).

Таблиця 1.
Узагальнення зарубіжного досвіду функціонування державних операторів на ринку зерна

<i>Країна</i>	<i>Державний оператор на ринку зерна</i>	<i>Рік заснування</i>	<i>Організаційно-правова форма та підпорядкованість</i>	<i>Головна місія</i>
США	Товарно-кредитна корпорація	1933	Повністю державна корпорація в складі Міністерства сільського господарства США	Надання фермерам безвідсоткових кредитів під заставу запасів їх продукції, що зберігається за заставною ціною (85% середньої ринкової ціни за попередні п'ять років)

Канада	Канадська рада по пшениці	1919	Рада Директорів СWB у кількості 15 людей, 5 з яких призначаються Урядом, а 10 мандатів одержують представники фермерів	Продаж пшениці на внутрішньому й зовнішніх ринках за цінами, відповідними світовим рівням
Австралія	Австралійська рада по пшениці	1915	Публічне товариство з обмеженою відповідальністю	Сільськогосподарські послуги, фінансові послуги і товарне управління запасами
Росія	Об'єднана зернова компанія	2008	Відкрите акціонерне товариство	Проведення державних закупівель і товарних інтервенцій на зерновому ринку. Поставка продовольства в рамках реалізації міжурядових угод. Головний державний експортер зерна
Казахстан	Продовольча контрактна корпорація	1995	Акціонерне товариство зі стовідсотковою участю держави	Регулювання внутрішнього зернового ринку, інвестиційна діяльність і експорт зерна

Отже, враховуючи існуючий зарубіжний досвід, з метою усунення існуючих дисбалансів на вітчизняному зерновому ринку та посилення на ньому ролі держави, як найпотужнішого гравця, збільшення експортного потенціалу країни на світових ринках та забезпечення ефективного функціонування біржового ринку аграрної продукції у 2010 році Постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2010 р. № 764 утворено ДП Державна продовольчо-зернова корпорація. Згідно Постанови до новоствореного підприємства від ДАК «Хліб України» передано 36 елеваторів, комбінатів хлібопродуктів та хлібних баз, у тому числі Одеський і Миколаївський портові елеватори. Пізніше, постановою Кабінету Міністрів України від 9 лютого 2011 р. N 85 в управління ДПЗКУ передано ще 13 підприємств ДАК. Постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2011 р. N 593 державне підприємство "Державна продовольчо-зернова корпорація України" перетворене у державне публічне акціонерне товариство. У 2013 році постановою № 626 від 24 липня 2013 р. Кабмін передав ПАТ "Державна продовольчо-зернова корпорація" ще 16 елеваторів, комбінатів хлібопродуктів та хлібних баз, що входили до складу державної акціонерної компанії "Хліб України". «Завершення переходу до ДПЗКУ останніх шістнадцяти з мережі державних елеваторів стане важливою подією для аграрного сектору України, – прокоментував голова Правління корпорації Ігор Якубович, – Діяльність корпорації довела, що державні елеватори, які будувалися поблизу постачальників зерна, мають транспортну інфраструктуру та обсяги готових емностей, здатні значно збільшити саме державні логістичні потужності й допомогти українському селу. За мінімальних фінансових вкладень корпорація продемонструвала, що держава може бути не лише активним й ефективним учасником аграрного ринку, але й на рівних конкурувати із приватними агрохолдингами» [2].

ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» передані функції державного агента по експорту-імпорту зерна за міждержавними угодами і комерційними контрактами, фінансового центру державного підприємства по залученню бюджетного й позабюджетного фінансування, впровадження інвестиційних і інфраструктурних проектів в аграрному секторі України (Рис.1).

Рис. 1. Концептуальні засади функціонування державного оператора на ринку зерна України

На сьогодні ПАТ "ДПЗКУ" є найпотужнішою державною вертикально-інтегрованою компанією в аграрному секторі економіки України. Корпорація належить 10% сертифікованих елеваторних потужностей України. Можливості портових терміналів ПАТ «ДПЗКУ» дозволяють забезпечити до 12% середньорічних обсягів експортної перевалки українського зерна. Переробні підприємства корпорації здатні задовольнити до 15% потреб внутрішнього ринку України у борошні, крупах та комбікормах.

Уряд України через Центральний орган виконавчої влади в особі Міністерства аграрної політики та продовольства, шляхом впливу на цінову політику і загальну стратегію українського зернового ринку за допомогою державної корпорації став найбільш вагомим гравцем на ринку зерна України.

Під державний контроль перейшов весь ланцюжок зернового маркетингу від сільгоспвиробника через систему фінансових інтервенцій, спотових і форвардних закупівель Аграрного фонду та формування держзамовлення ДАК «Хліб України», зберігання зерна на державних підприємствах, переробки та відвантаження зерна та продуктів його переробки з цих підприємств, як на внутрішній ринок так і поставки на експорт. Використовуючи власні перевалочні потужності в портах, не тільки ДПЗКУ стала найвпливовішим оператором на зерновому ринку України, а держава отримала в свої руки реальні важелі впливу на зерновий ринок з метою недопущення цінових коливань, стабілізації ринку і забезпечення продовольчої безпеки України.

Державна Корпорація є повноправним учасником ринкового процесу на внутрішньому і зовнішніх зернових ринках, тому додаткового регулювання зернового ринку в Україні з боку держави (квотування, ліцензування, обмеження експорту) не знадобиться. Відповідно, не виникає розбіжностей з СOT, СС, урядовими та громадськими організаціями іноземних держав.

Висновки. Ідеологія державного контролю та управління зерновим ринком України лежить у сфері продовольчої безпеки держави, збільшення експортного

потенціалу аграрного сектора економіки, соціальної підтримки працівників аграрної сфери. Створення нового державного оператора на ринку зерна дозволило державі: забезпечити високий рівень продовольчої безпеки країни; проводити єдину державну політику на внутрішньому ринку зерна та продуктів його переробки; поповнити внутрішній ринок споживання продуктами переробки зерна; забезпечити сільгосвиробників фінансовими та матеріально-технічними ресурсами для суттєвого збільшення виробництва зерна; піднятися Україні на якісно новий рівень і вищі місця в світовому рейтингу країн найбільших виробників зерна; зберегти державне майно хлібзаготівельних і хлібопереробних підприємств ДАК «Хліб України» та системи Держкомрезерву; залучити необхідні інвестиції для відновлення існуючої інфраструктури державних учасників зернового ринку та її подальшого розвитку.

Література.

1. Віктор Слаута: На ринку зерна повинен працювати державний оператор. [Електронний ресурс] / Юрліга // – Режим доступу: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2010/4/15/23010.htm>
2. ДПЗКУ приймає елеватори ДАК «Хліб України» / Офіційний сайт Державної продовольчо-зернової компанії // – Режим доступу: <http://pzcu.gov.ua/ua/press/news/item/343>
3. Лебідь В. М. Сучасний стан ринку зерна України, проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / В. М. Лебідь, К. Є. Прищепка // *Економічний вісник Донбасу*. – 2013. – № 1. – С. 131–135. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecvd_2013_1_23.pdf
4. Майстро С. В. Ринок зерна в Україні: сучасний стан та напрямки державного регулювання [Електронний ресурс] / С. В. Майстро, М. Г. Хірамагомедов. // *Державне будівництво*. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_17.pdf
5. Нікішина О. В. Інтегрований зерновий ринок України у структурі національної економіки: категоріальний аналіз і місія [Електронний ресурс] / О. В. Нікішина // *Економіка харчової промисловості*. – 2013. – № 2. – С. 39–48. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/echp_2013_2_11.pdf
6. Савицький О. В. Розвиток ринку зерна України та його вплив на формування міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної економіки [Електронний ресурс] / О. В. Савицький // *Вісник соціально-економічних досліджень*. – 2012. – Вип. 2. – С. 365–372. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2012_2_61.pdf
7. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: моногр. / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
8. Франченко Л. О. Оптимізація каналів просування виробниками зерна на світовий ринок [Електронний ресурс] / Л. О. Франченко // *Економіка АПК*. – 2013. – № 9. – С. 136–141. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/E_apk_2013_9_25.pdf602

References.

1. Viktor Slauta, "Na rynku zerna povynen pratsiuvaty derzhavnyi operator", *Yurliha*, [Online], available at: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2010/4/15/23010.htm>
2. "DPZKU pryimaie elevatory DAK «Khlіb Ukrainy»", [Online], available at: <http://pzcu.gov.ua/ua/press/news/item/343>
3. Lebid, V. M. and Pryshchepa K. Ye. (2013), "Suchasnyi stan rynku zerna Ukrainy, problemy ta perspektvyvy rozvytku", *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, vol. 1, pp. 131–135, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecvd_2013_1_23.pdf
4. Maistro, S. V. and Khiramahomedov, M. H. (2012), "Rynok zerna v Ukraini: suchasnyi stan ta napriamky derzhavnoho rehuliuвання", *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 2, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_17.pdf
5. Nikishyna, O. V. (2013), "Intehrovanyi zernovyi rynek Ukrainy u strukturі natsionalnoi ekonomiky: katehorialnyi analiz i misiia", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 2, pp. 39–48, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/echp_2013_2_11.pdf
6. Savvitskyi, O. V. (2012), "Rozvytok rynku zerna Ukrainy ta yoho vplyv na formuvannya mizhnarodnoi konkurentosprozhnosti vitchyznianoi ekonomiky", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 2, pp. 365–372, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2012_2_61.pdf
7. Sabluk, P. T. Bilorus, O. H. and Vlasov V. I. (2008), *Hlobalizatsiia i prodovolstvo*, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, p. 632.
8. Franchenko, L. O. (2013), "Optymizatsiia kanaliv prosuvannya vyrobnykamy zerna na svitovyi rynok", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 136–141, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/E_apk_2013_9_25.pdf602

Стаття надійшла до редакції 07.02.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"